DOBRE PRAKTYKI
W PROCEDURACH RECENZYJNYCH W NAUCE

MINISTERSTWO NAUKI
I SZKOLNICTWA WYŻSZEGO

Warszawa, 2011 r.

DOBRE PRAKTYKI W PROCEDURACH RECENZYJNYCH W NAUCE

SKŁAD ZESPOŁU DO SPRAW ETYKI W NAUCE 2

SŁOWO WSTĘPNE MINISTRA NAUKI I SZKOLNICTWA WYŻSZEGO 3

WSTĘP 4

CZĘŚĆ I – POWINNOŚCI PODMIOTU ZAMAWIAJĄCEGO I PRZYJMUJĄCEGO RECENZJE

1. Właściwy dobór recenzentów 5

2. Umowy o przygotowanie recenzji 5

3. Niezależność opinii recenzentów 6

4. Konflikt interesów w postępowaniu recenzyjnym 7

5. Wynagrodzenie za sporządzenie recenzji 7

6. Poufność w procedurach recenzyjnych 8

7. Przypadki sporne w postępowaniu recenzyjnym 9

8. Nieprawidłowości i nadużycia w procedurach recenzyjnych 10

CZĘŚĆ II – POWINNOŚCI RECENZENTÓW

1. Kompetencje recenzentów 12

2. Konflikt interesów stron postępowania recenzyjnego 13

3. Dopełnienie obowiązków formalnych recenzentów 14

4. Rzetelność i uczciwość w sporządzaniu recenzji 14

5. Spójność i rzeczowość recenzji 16

6. Sumienność i dyskrecja recenzentów 16

Niniejsze opracowanie zostało wykonane przez Zespół do Spraw Etyki w Nauce, który doradzał Ministrowi Nauki i Szkolnictwa Wyższego w latach 2009 – 2010.

W skład Zespołu wchodzili:

prof. dr hab. Witold Marciszewski – przewodniczący
prof. dr hab. Andrzej Górski
prof. dr hab. Jan Hartman
prof. dr hab. Aurelia Nowicka
prof. dr hab. Ryszard Nycz
prof. dr hab. Henryk Samsonowicz
prof. dr hab. Jerzy Szacki
ks. prof. dr hab. Andrzej Ryszard Szostek
prof. dr hab. Aleksandra Feliksa Wiktorowska

Szanowni Państwo,

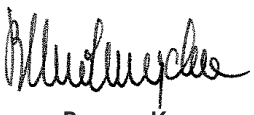
transparentne, rzetelne i uczciwe uprawianie nauki stanowi gwarancję jej jakości i warunek dynamicznego rozwoju. Tylko merytoryczne postępowanie we wszelkich aspektach działalności naukowej i akademickiej, pozbawione cech protekcjonizmu naukowego, może pomóc w budowaniu silnej pozycji polskiej nauki.

Tak formułowane postulaty należą do priorytetów działania naszego resortu. Obok szeregu procedur i reguł, mających za zadanie wyeliminowanie wszelkich przejawów nierzetelności i stronniczości, szczególnie ważne jest propagowanie w środowisku naukowym postaw bezwarunkowej uczciwości, sumienności i głębokiej odpowiedzialności za podejmowane działania. Jestem przekonana, że upowszechnianie i pielęgnowanie dobrych praktyk to nasze wspólne wyzwanie, które należy podjąć w walce z istniejącymi nieprawidłowościami.

Pragnę z ogromną satysfakcją przedstawić Państwu dokument będący ważnym głosem w niełatwej, ale koniecznej debacie dotyczącej rzetelności naukowej. Prezentowane opracowanie to owoc wnikliwej pracy środowiska naukowców szczególnie zaangażowanych w propagowanie zasad etycznych. „Dobre praktyki w procedurach recenzyjnych w nauce" stanowią zbiór najważniejszych zaleceń odnoszących się do powinności zarówno podmiotów zamawiających i przyjmujących recenzje, jak i powinności samych recenzentów.

Niniejsze opracowanie zostało wykonane przez Zespół do Spraw Etyki w Nauce, który doradzał Ministrowi Nauki i Szkolnictwa Wyższego w latach 2009 – 2010. Pragnę podziękować Przewodniczącemu prof. dr. hab. Witoldowi Marciszewskiemu oraz członkom: prof. dr. hab. Andrzejowi Górskiemu, prof. dr. hab. Janowi Hartmanowi, prof. dr hab. Aurelii Nowickiej, prof. dr. hab. Ryszardowi Nyczowi, prof. dr. hab. Henrykowi Samsonowiczowi, prof. dr. hab. Jerzemu Szackiemu, ks. prof. dr. hab. Andrzejowi Szostkowi i prof. dr hab. Aleksandrze Wiktorowskiej za ich pomoc w rozwiązywaniu wielu skomplikowanych problemów związanych z nierzetelnością naukową, ale przede wszystkim za merytoryczną debatę, której efekt stanowi oddane właśnie w Państwa ręce opracowanie.

Moją intencją jest, aby dokument ten był dla Państwa wsparciem w postępowaniach recenzyjnych i w przeciwdziałaniu nieprawidłowościom. Wierzę bowiem, że w tym obszarze uprawiania nauki przejrzystość zasad stanowi fundament prawidłowego jej rozwoju i buduje autorytet środowiska uczonych w Polsce.

PROF. BARBARA KUDRYCKA
Minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego

WSTĘP

Rzetelne recenzowanie prac naukowych, projektów badawczych i innych dokumentów o charakterze akademickim, jak również jednostek prowadzących badania i działalność dydaktyczną, ma decydujący wpływ na poziom uprawiania nauki, stanowiąc fundament kultury akademickiej i źródło autorytetu społecznego środowisk naukowych. Dbałość o wysoki poziom procedur recenzyjnych i samych recenzji jest niezbędnym warunkiem uprawiania nauki i działalności instytucji naukowych godnych tego miana. Praktyka recenzowania oraz procedury opiniowania prac naukowych, projektów badawczych i innych dokumentów zawierających treści naukowe narażone są na rozliczne patologie, wśród których wskazać można: konflikt interesów, kumoterstwo i nepotyzm, stronniczość na tle sporów instytucjonalnych i merytorycznych, niedbalstwo i niekompetencję. Dokument „Dobre praktyki w procedurach recenzyjnych w nauce" ma na celu przeciwstawienie się tym patologiom poprzez wskazanie zasad właściwego postępowania recenzyjnego.

Składający się z dwóch części dokument zawiera zalecenia dotyczące rzetelnego przeprowadzania procedur recenzyjnych w nauce przez instytucje prowadzące badania naukowe lub wspomagające naukę (część I) oraz zalecenia, którymi powinni kierować się recenzenci (część II). Dokument odnosi się do wszystkich rodzajów procedur urzędowych obejmujących pozyskiwanie i wykorzystywanie recenzji, wśród których wymienić należy: postępowania w sprawach awansów naukowych, konkursy grantowe i nagrodowe, przyznawanie środków na inwestycje w nauce, udzielanie zezwoleń na prowadzenie działalności dydaktycznej na poziomie akademickim, ocenę jednostek prowadzących działalność dydaktyczną, ocenę materiałów proponowanych do druku w wydawnictwach naukowych i inne. Proponuje się, aby „Dobre praktyki w procedurach recenzyjnych w nauce" były propagowane i upowszechniane przez centralne instytucje działające na rzecz nauki, a także udostępniane przez instytucje przeprowadzające procedury recenzyjne wszystkim zainteresowanym stronom, również osobom, którym zleca się sporządzenie recenzji. Z uwagi na ogólny charakter dokumentu, sformułowane w nim zalecenia wymagają uzupełnienia ze względu na specyfikę poszczególnych dyscyplin naukowych. Uzupełnienia takie, na przykład w formie regulaminów, mogłyby stanowić załączniki do niniejszego dokumentu, rozszerzające jego poszczególne punkty. Załączniki te powinny być redagowane przez poszczególne Komitety naukowe Polskiej Akademii Nauk i stosowane odpowiednio w różnego typu postępowaniach, na przykład w przewodach doktorskich i habilitacyjnych, konkursach grantowych i innych, na gruncie dyscypliny nauki, której dotyczą.

CZĘŚĆ I

POWINNOŚCI PODMIOTU ZAMAWIAJĄCEGO I PRZYJMUJĄCEGO RECENZJE (PROWADZĄCEGO POSTĘPOWANIE Z UDZIAŁEM PROCEDURY RECENZYJNEJ)

1. WŁAŚCIWY DOBÓR RECENZENTÓW

Wymagane jest dobieranie recenzentów jak najbardziej kompetentnych w danej dziedzinie.

Wyznacznikiem kompetencji potencjalnego recenzenta jest nie tylko jego wiedza, poświadczona znaczącym dorobkiem naukowym, lecz także reputacja rzetelnego recenzenta. Niedopuszczalne jest zwracanie się o wykonanie recenzji do osób wybranych do tego celu z racji ich domniemanej łagodności lub surowości w ocenianiu. Niedopuszczalne jest również wskazywanie recenzentów w rewanżu za dobre usługi z ich strony dla podmiotu zamawiającego recenzję lub ze względu na chęć stworzenia im możliwości zarobkowych. Jeśli w danej dziedzinie pracuje bardzo niewielu specjalistów, należy, w miarę możliwości, korzystać z pomocy recenzentów zagranicznych. W sytuacji, gdy w danej dziedzinie występują silne spory merytoryczne i instytucjonalne, mogące mieć związek z tematyką recenzowanego dzieła lub działalnością ocenianej osoby, podmiot zamawiający recenzje musi dołożyć szczególnych starań, aby spory te nie przełożyły się na tendencyjność procedury recenzyjnej.

2. UMOWY O PRZYGOTOWANIE RECENZJI

Umowy o przygotowanie recenzji powinny w wysokim stopniu uprawdopodabniać ich rzetelność i terminowość, a recenzje niezgodne z umową nie powinny być przyjmowane.

Niezbędne jest zawieranie stosownych umów z recenzentami. Umowy takie powinny określać wysoki standard rzetelności i szczegółowości recenzentów, zapewniać wiarygodność ich konkluzji oraz być adekwatne do potrzeb podmiotu zamawiającego recenzję. W przypadku oceniania prac prezentujących wyniki badań empirycznych, podmiot zamawiający recenzję nie powinien ograniczać się do przesłania dzieła bądź dokumentacji. Zobowiązany jest również wskazać recenzentowi w umowie drogę dostępu do materiałów stanowiących dokumentację przeprowadzonych

badań. Podmiot zamawiający recenzję może nie przyjąć wykonanej recenzji, jeżeli nie będzie ona odpowiadać umowie oraz stosownym przepisom prawa, takim jak Ustawa o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki, z których wynikają niektóre obowiązki recenzenta. Niedopuszczalne jest zwłaszcza przyjmowanie recenzji ewidentnie niespełniających merytorycznych i formalnych wymagań recenzji naukowej, w tym recenzji zdawkowych, zdominowanych przez nieumotywowane opinie krytyczne bądź nieumotywowane pochwały, pozbawionych logicznego powiązania między treścią a konkluzją, tj. recenzji zdecydowanie krytycznych, lecz z konkluzją pozytywną bądź odwrotnie. Termin wykonania recenzji powinien odpowiadać rozległości zadań stawianych przed recenzentem. Ze względu na interesy osób bezpośrednio zainteresowanych, a zwłaszcza autorów recenzowanych prac albo wniosków grantowych, umowa o wykonanie recenzji powinna restrykcyjnie traktować przekroczenia terminu wykonania recenzji. Naganne jest bowiem blokowanie procedury recenzyjnej z powodu biernego oczekiwania na opóźniające się dostarczenie recenzji.

3. NIEZALEŻNOŚĆ OPINII RECENZENTÓW

Niedopuszczalne jest sondowanie opinii recenzenta lub wywieranie na niego nacisków – zarówno w okresie poprzedzającym zawarcie umowy o przygotowanie recenzji, jak i w czasie jej wykonywania przez recenzenta.

Za naganne trzeba uznać nieformalne konsultowanie z potencjalnym recenzentem treści recenzowanego dzieła, wniosku lub projektu badawczego itp., zanim zawrze się z nim umowę o wykonanie recenzji. Przyszły recenzent może, a w niektórych przypadkach powinien, mieć możliwość jeszcze przed otrzymaniem projektu umowy, a następnie samego dzieła, przekazać zainteresowanemu podmiotowi wiadomość, czy będzie mógł podjąć się recenzowania i w jakim ewentualnie terminie. Niemniej jednak powinien to czynić jedynie na podstawie krótkiej informacji o zawartości (spis treści, wstęp, streszczenie) i objętości dzieła, które ma recenzować. Kandydat na recenzenta powinien mieć pełną swobodę podjęcia decyzji o przyjęciu bądź odrzuceniu dzieła do recenzji. Jeśli podjęcie się wykonania recenzji jest obowiązkiem wynikającym z przepisów prawa, do podmiotu zamawiającego recenzję nie należy ocena, czy w danym wypadku recenzent podlega takiemu obowiązkowi. Za szczególnie niewłaściwe uznać należy przesyłanie recenzentowi propozycji zawarcia umowy o wykonanie recenzji jednocześnie z egzemplarzem całości dzieła. Mogłoby to bowiem oznaczać postawienie go w trudnej sytuacji

– w przypadku, gdyby ewentualna odmowa recenzowania z jakichkolwiek względów z dużym prawdopodobieństwem była interpretowana jako motywowana chęcią uniknięcia przykrości związanej z pisaniem recenzji negatywnej. Tego rodzaju sytuacje są krzywdzące zarówno dla recenzentów, jak i autorów recenzowanych dzieł. Wymóg przedstawiania recenzentowi, przed zawarciem z nim umowy, jedynie streszczenia dzieła lub innej dokumentacji podlegającej recenzji, jest szczególnie ważny w przypadku procedur awansowych. Można go jednocześnie uznać za ponadstandardowy w odniesieniu do recenzji wydawniczych. We wszystkich przypadkach wykluczone muszą być natomiast wszelkie naciski i sugestie ze strony podmiotu zamawiającego recenzję oraz osób trzecich – zarówno przed zawarciem umowy, jak i w czasie opracowywania recenzji, z wyjątkiem kwestii terminowości wykonania recenzji.

4. KONFLIKT INTERESÓW W POSTĘPOWANIU RECENZYJNYM

Recenzent i autor recenzowanego dzieła nie powinni pozostawać w bliskich relacjach osobistych ani zawodowych.

Osoba recenzenta nie może pozostawać w zależności służbowej ani w bliskich stosunkach osobistych, a tym bardziej w stosunkach pokrewieństwa, z autorem recenzowanego dzieła, projektu itp. Przełożony nie powinien recenzować prac swojego podwładnego, aczkolwiek w przypadku, gdy grono specjalistów w danej dziedzinie jest bardzo wąskie, może mieć miejsce odstępstwo od tej zasady. Unikanie wszelkiego rodzaju konfliktów interesów bądź okoliczności, które mogłyby obniżyć społeczną wiarygodność procedury recenzyjnej, jest wspólnym obowiązkiem podmiotu zamawiającego recenzję oraz osoby, do której zwrócono się o sporządzenie recenzji.

5. WYNAGRODZENIE ZA SPORZĄDZENIE RECENZJI

Wynagrodzenie za sporządzenie recenzji powinno odpowiadać pracy, jakiej zamawiający recenzję oczekuje od recenzenta, jak również przyjętym zwyczajom.

Niewłaściwie określone wynagrodzenie może zakłócić obiektywizm oraz wiarygodność recenzji i stanowić pokusę bądź zbyt łagodnego potraktowania recenzowanej osoby lub dzieła (w przypadku wynagrodzenia zbyt wysokiego, zachęcającego do przyjmowania kolejnych zleceń), bądź też (w przypadku zbyt niskiego wynagrodzenia) zniechęcać do sporządzenia recenzji w sposób rzetelny. O tym, jakie wynagrodzenie jest w danym wypadku stosowne, decydują z jednej strony przyjęte zwy-

czaje (które jednak mogą ewoluować), a z drugiej rozmiary przedstawionej do zrecenzowania dokumentacji czy dzieła oraz wymogi stawiane przez umowę o sporządzenie recenzji, a w konsekwencji ilość pracy niezbędna do rzetelnego wywiązania się z niej. Dlatego niewłaściwe jest stosowanie ujednoliconych stawek za recenzje w ramach danego rodzaju procedury, niezależnie od objętości recenzowanej dokumentacji.

6. POUFNOŚĆ W PROCEDURACH RECENZYJNYCH

Procedura recenzyjna powinna przebiegać z zachowaniem zasad poufności, zwłaszcza na etapie gromadzenia recenzji, jednak we właściwym momencie recenzje powinny stać się jawne dla wszystkich członków gremium przeprowadzającego procedurę, a w niektórych przypadkach – zwłaszcza doktoratów i habilitacji – również jawne publicznie.

Wymagane jest zachowanie pewnej poufności przebiegu procesu recenzyjnego do czasu zgromadzenia przez kompetentne osoby lub organ wszystkich wymaganych recenzji. W tym okresie treść i konkluzje recenzji powinny w zasadzie pozostawać niejawne dla wszystkich osób postronnych. Ewentualne prawo do informacji osób postronnych, a szczególnie osób bezpośrednio zainteresowanych, na przykład autorów recenzowanej pracy, projektu albo wniosku, powinno być z góry rozstrzygnięte przez regulamin pracy podmiotu przeprowadzającego procedurę lub inne rozporządzenie regulujące bieg jego prac. Brak poufności na etapie gromadzenia recenzji może przyczynić się do zakłócenia niezależnej pracy recenzentów, a nawet dać sposobność do wywierania na nich nacisków bądź stosowania innego rodzaju manipulacji. Po zgromadzeniu i przyjęciu przez upoważnione gremium (komisję) kompletu wymaganych procedurą recenzji, powinno ono dołożyć starań, aby z recenzjami mogły zapoznać się, możliwie wcześnie, wszystkie osoby, które władne będą podejmować decyzję w ramach danego postępowania. Naganne jest ograniczanie się do poinformowania tych osób jedynie o konkluzjach recenzji, a zwłaszcza nieinformowanie ich o istotnych zarzutach, jakie pojawiają się w recenzjach, w tym także w recenzjach pozytywnych. W przypadku postępowań finansowanych ze środków publicznych lub nadzorowanych przez władze publiczne należy dążyć do tego, aby będące ich składnikami recenzje mogły być jak najszerzej publicznie dostępne, zgodnie z duchem jawności i transparentności życia publicznego w krajach demokratycznych. Do stosowania tej reguły zachęca się jednak również podmioty niepubliczne. Różne okoliczności, na przykład tajny charakter badań związanych z bezpieczeństwem państwa albo słuszne interesy prawne autora

recenzowanej dokumentacji lub innych osób związanych z procesem recenzowania, mogą prowadzić do ograniczeń w ujawnianiu treści recenzji, ale ograniczenia te powinny wynikać z obowiązującego i znanego wszystkim zainteresowanym regulaminu. Autorowi recenzji trzeba również przyznać prawo do zachowania jego nazwiska do wiadomości gremium decyzyjnego, jeśli wyrazi on takie życzenie. Jako zasadę regulującą należy przyjąć, że recenzje naukowe w sferze objętej nadzorem władz publicznych będą jawne. Jawność recenzji nie oznacza jednak jawności wszystkich elementów postępowania kwalifikacyjnego. Wszystkie biorące w nim udział osoby zobowiązane są do zachowania dyskrecji w zakresie informacji poufnych, do których uzyskały dostęp, oraz wszelkich innych informacji, które mogłyby stać się przedmiotem zniekształcających je plotek i ekscytacji w środowisku naukowym.

7. PRZYPADKI SPORNE W POSTĘPOWANIU RECENZYJNYM

Należy powoływać dodatkowych recenzentów w przypadkach spornych lub skomplikowanych oraz należycie respektować opinie wszystkich recenzentów.

Gremia decyzyjne, a zwłaszcza komisje przeprowadzające procedury recenzyjne, nie powinny ignorować wniosków powołanych przez nie recenzentów. Powinny natomiast rozważnie i sprawiedliwie na nie reagować. Niedopuszczalne jest zwłaszcza ignorowanie recenzji negatywnych, gdy stanowią one połowę lub więcej pozyskanych recenzji danego dzieła, projektu itp. Otrzymanie recenzji negatywnych w liczbie stanowiącej większość zamówionych recenzji powinno skutkować dyskwalifikacją przedmiotu recenzji. W przypadku, gdy negatywne recenzje stanowią połowę wszystkich pozyskanych na danym etapie recenzji lub też stanowią mniejszość, lecz jest ich więcej niż jedna – niezbędne jest powołanie dodatkowego recenzenta. Dodatkowi recenzenci powinni być powoływani również w przypadku prac lub projektów o charakterze wybitnie interdyscyplinarnym bądź budzących szczególne kontrowersje w gronie specjalistów. Decyzje gremiów lub osób prowadzących procedury kwalifikacyjne i selekcyjne z udziałem recenzji nie mogą stać w jawnej sprzeczności z konkluzjami recenzji gdy są one przeważnie negatywne, jak również gdy są one przeważnie pozytywne. Jeśli gremia takie posługują się formułą dyskusji i głosowania jako nieodwołalną i jedyną formą dochodzenia do decyzji, wyraźna niezgodność tego rodzaju decyzji z przeważającą opinią recenzentów może być podstawą do zaskarżenia przebiegu postępowania jako przeprowadzonego nieprawidłowo. Władne do podejmowania decyzji gremia, na przykład

rady wydziałów, mogą wyrażać brak zaufania do przedstawionych im recenzji, odmawiając ich przyjęcia. Jednakże gdy recenzje zostały zaakceptowane, ich konkluzje nie powinny być ignorowane. Odstępstwo od tej zasady może wynikać z konstrukcji postępowania przewidującego obronę swych tez przez autora recenzowanej pracy bądź dokumentacji, jeśli osoba ta zdoła w sposób przekonujący wykazać bezzasadność głównych zarzutów. Zalecenia recenzentów, aby praca lub inny dokument podlegający recenzowaniu został w określony sposób poprawiony, należy starannie rozważyć, biorąc poważnie pod uwagę taką ewentualność, jeśli tylko pozwala na to procedura. Gdy dochodzi do zalecenia autorowi naniesienia poprawek, wszystkim recenzentom przysługuje prawo do powtórnej weryfikacji pracy. Ponadto na podmiocie przeprowadzającym postępowanie i zamawiającym recenzję spoczywa obowiązek informowania recenzenta o kolejach tego postępowania, a zwłaszcza o jego przerwaniu lub zamknięciu oraz ewentualnym powtórnym wszczęciu analogicznego postępowania w odniesieniu do tej samej osoby, w związku z dziełem o treści zbliżonej do treści dzieła uprzednio przez niego recenzowanego. Naganne jest powtarzanie postępowania (na przykład przewodu doktorskiego) dotyczącego tej samej bądź bardzo podobnej pracy, jeśli poprzednie postępowanie zakończyło się niepowodzeniem, zwłaszcza zaś z wykluczeniem recenzentów, którzy poprzednio wydali opinie negatywne.

8. NIEPRAWIDŁOWOŚCI I NADUŻYCIA W PROCEDURACH RECENZYJNYCH

Wszelkie podejrzenia dotyczące możliwych nieprawidłowości bądź nadużyć powinny być traktowane z całą powagą i wyjaśnione zanim zakończy się postępowanie z udziałem procedury recenzyjnej.

Gremium przeprowadzające postępowanie z udziałem procedury recenzyjnej powinno przykładać szczególną wagę do naukowej rzetelności osoby, której dzieła są recenzowane. Niezbędne jest stanowcze reagowanie w razie wykrycia nadużyć oraz zachowanie daleko idącej ostrożności w razie pojawienia się istotnych przesłanek, iż do nadużycia mogło dojść. W żadnym przypadku nie wolno ignorować tego rodzaju sygnałów. Należy przy tym pamiętać, że w niektórych sytuacjach pewną dozę wiarygodności posiadają również doniesienia anonimowe, wobec czego nie można z góry i całkowicie wykluczać brania ich pod uwagę. Podmiot przeprowadzający postępowanie z udziałem recenzji nie jest organem ścigania ani sądem, lecz mimo to może wejść w posiadanie dowodów lub też nabrać podejrzeń co do rzetelności naukowej kwalifikowanych w ramach tego postępowania

dzieł i osób. Nierzetelność i nadużycia mogą polegać na oszustwie naukowym, naruszeniu cudzych praw własności intelektualnej, sprzeniewierzeniu środków finansowych itp. W każdej tego rodzaju sytuacji, gdy pojawia się istotne podejrzenie, a tym bardziej pewność co do zaistnienia nadużycia, bez względu na to, jakie jest źródło informacji, a także bez względu na to, czy nadużycie związane jest z działalnością podlegającą kwalifikacji przez dane gremium, należy dane postępowanie w całości lub też w odpowiedniej części zawiesić do czasu wyjaśnienia sprawy przez kompetentne podmioty. W przypadku stwierdzenia naukowej nierzetelności należy – odnośnie do osób winnych – zakończyć procedurę konkluzją negatywną, jednocześnie przekazując informacje dotyczące nadużyć odpowiednim władzom. Należy także pamiętać o możliwości zaistnienia pomówień i oszczerstw krzywdzących autora recenzowanej pracy. Stanowczość w napiętnowaniu nadużyć powinna mieć swój odpowiednik w wyrazistości aktów oczyszczenia pokrzywdzonego z niesłusznie postawionych mu zarzutów. Wskazane jest, aby instytucje uprawnione do oceny badań naukowych i przeprowadzania procedur awansowych podległych sobie pracowników wypracowały wewnętrzne zasady postępowania, chroniące naukę przed nadużyciami, dopełniające w tej materii prawo powszechne. Ustalenia te powinny być podane do publicznej wiadomości.

CZĘŚĆ II

POWINNOŚCI RECENZENTÓW

1. KOMPETENCJE RECENZENTÓW

Specjalista otrzymujący propozycję przygotowania recenzji zobowiązany jest starannie ocenić swoje kompetencje merytoryczne oraz praktyczne możliwości sporządzenia recenzji w wyznaczonym czasie, a w razie wątpliwości w tym zakresie poniechać recenzowania.

Podmiot zamawiający recenzję, działając w dobrej wierze, zwraca się z prośbą o sporządzenie recenzji do poszczególnych specjalistów, pokładając zaufanie w ich wiedzy i solidności. Instytucja ta może jednak nie posiadać informacji o pewnych okolicznościach, które mogłyby czynić angażowanie danego specjalisty w roli recenzenta niepożądanym. Dlatego też specjalista otrzymujący propozycję sporządzenia recenzji nie powinien uważać faktu otrzymania zlecenia za przesądzający o tym, iż jest właściwym kandydatem na recenzenta. Jego obowiązkiem jest natomiast rozważenie wszystkich okoliczności związanych z jego osobą oraz z podmiotem zamawiającym recenzję, które mogą być istotne dla podjęcia decyzji o sporządzeniu recenzji. Podejmując się przygotowania recenzji, ekspert bierze na siebie znaczną odpowiedzialność, nierzadko związaną z żywotnymi interesami osób, których dzieła podlegają ocenie, oraz z wydatkowaniem znacznych środków na badania naukowe, inwestycje albo publikacje. Solidność wykonania recenzji w pełni motywującej wieńczące ją konkluzje decyduje o sprawiedliwym bądź niesprawiedliwym potraktowaniu osób, których dzieła poddaje się ocenie, instytucji zamawiającej recenzję oraz dysponenta środków finansowych, który od opinii recenzentów uzależnia swoje decyzje o ich wydatkowaniu. Przed podjęciem się recenzowania dzieła należy ustalić, czy jest się merytorycznie kompetentnym w zakresie tematyki tego dzieła lub w obszarze nauki, do którego dzieło to się odnosi, na przykład gdy jest to projekt badawczy albo dydaktyczny. Kompetencja merytoryczna obejmuje znajomość podstawowej literatury związanej z dyscypliną badawczą, do której należy bądź do której odnosi się dzieło, oraz aktualnego stanu badań w tejże dyscyplinie. Jeśli przedmiotem recenzji ma być projekt przeprowadzenia badań naukowych z zastosowaniem specjalnej infrastruktury, projekt prowadzenia kierunku studiów albo inne przedsięwzięcie angażujące umiejętności pozanaukowe (organizacyjne), kan-

dydat na recenzenta powinien posiadać w danym zakresie spraw własne doświadczenie praktyczne. Naganne jest podejmowanie się recenzowania licznych dzieł na tematy przynależne do bardzo odmiennych i odległych od siebie dyscyplin akademickich. Żaden ekspert, nawet profesor cieszący się wielkim autorytetem, nie może uważać się ani być uważany za specjalistę w zakresie całej gałęzi nauki, którą reprezentuje. Ważnym kryterium decydującym o uznaniu samego siebie za specjalistę w danej dziedzinie jest, oprócz poczucia kompetencji lub jej braku, fakt posiadania dorobku naukowego w danej dziedzinie bądź co najmniej prowadzenia wykładów lub seminariów w jej obszarze. Niedopuszczalne jest przyjmowanie do recenzji zbyt dużej liczby dzieł i zobowiązywanie się do nierealnych z punktu widzenia czasu, jakim się dysponuje, terminów ich wykonania.

2. KONFLIKT INTERESÓW STRON POSTĘPOWANIA RECENZYJNEGO

Nie wolno podejmować się roli recenzenta w warunkach występowania konfliktu interesów lub zachodzenia okoliczności sprawiających, że o taki konflikt interesów strony postępowania mogą być podejrzewane.

Recenzowania podjąć się może wyłącznie osoba, której nie łączą z autorem recenzowanego dzieła ani z podmiotem zamawiającym recenzję stosunki mogące wpłynąć na rzetelność i obiektywność recenzji oraz jej publiczną wiarygodność. Każda sytuacja, w której recenzent mógłby odnieść korzyść z napisania pozytywnej bądź negatywnej recenzji, w tym również recenzja nierzetelna, oznacza konflikt interesów pomiędzy recenzentem a podmiotem zamawiającym recenzję bądź autorem (autorami) recenzowanego dzieła, projektu, wniosku lub innego rodzaju dokumentu. Do konfliktu interesów może dojść na tle bliskich powiązań zawodowych, łączących recenzenta z podmiotem zamawiającym recenzję, zwłaszcza zaś takich, które mają aspekt finansowy. Do konfliktu interesów może dochodzić również na tle bliskich więzi personalnych między osobami zaangażowanymi w postępowanie – i to zarówno więzi pozytywnych, jak i negatywnych. Z uwagi na konflikt interesów bądź ryzyko jego wystąpienia nie należy podejmować się recenzowania dzieł, których autorami są osoby należące do kręgu bliskich znajomych, współpracowników bądź podwładnych, a tym bardziej rodziny, osób, które są lub mogą być w prawdopodobnych i dających się przewidzieć okolicznościach przełożonymi recenzenta lub też mogą być władne decydować w sprawach żywotnie dla niego ważnych. W przypadku opiniowania działalności jednostek naukowych, recenzent nie powinien ani w czasie wykonywania recenzji, ani wcześniej być z nią związany umową o pracę lub inną długotrwałą współpracą. Nie

powinien mieć również tego rodzaju planów na przyszłość. Odstępstwa od tych zasad możliwe są w wyjątkowych sytuacjach, z uwagi na wąskie grono specjalistów w dziedzinie, do której należy recenzowana praca bądź dokumentacja.

3. DOPEŁNIENIE OBOWIĄZKÓW FORMALNYCH RECENZENTÓW

Jeśli nie zaistnieją szczególne i nieprzewidziane okoliczności, nie wolno rezygnować z przygotowania recenzji po podpisaniu umowy w tej sprawie.

Osoba, która podjęła się recenzowania dzieła, nie powinna wycofywać się z tej decyzji, jeśli nie zachodzą żadne szczególne okoliczności zmuszające ją do podjęcia takiego kroku, na przykład losowe albo związane z wykryciem konfliktu interesów. Jeśli recenzent zorientuje się, że jest wyraźnie niekompetentny do sporządzenia recenzji dopiero po podpisaniu umowy i zapoznaniu się z dziełem, może wycofać się z umowy, wyjaśniając dokładnie zaistniałą sytuację w taki sposób, aby nie powstało podejrzenie, iż powodem odmowy jest niechęć do pisania recenzji negatywnych. Niedopuszczalne jest bowiem odmawianie napisania recenzji po przeczytaniu całości lub części dzieła i stwierdzeniu, że recenzja musiałaby być negatywna. Dyskomfort związany z pisaniem negatywnej recenzji w żadnym razie nie może być powodem uchylania się od jej sporządzenia. Za sytuację nadzwyczajną należy uznać stwierdzenie przez recenzenta, że przesłana mu praca lub dokumentacja ze względu na swoją niską jakość nie kwalifikuje się do recenzowania. Stwierdzenie takie jest równoznaczne z konkluzją negatywną, a nie odmową recenzowania. Nie może być ono jedynym składnikiem recenzji. Recenzja musi zawierać stosowne uzasadnienie stwierdzenia. Jej budowa formalna będzie zatem inna, niż w przypadku zwykłej recenzji.

4. RZETELNOŚĆ I UCZCIWOŚĆ W SPORZĄDZANIU RECENZJI

Recenzent musi dokładnie zapoznać się z recenzowanym dziełem (dokumentacją) i dochować wszelkich starań, aby rzetelnie i uczciwie ocenić jego wartość profesjonalną i poznawczą, samodzielność i nowatorstwo, stosownie do aktualnego stanu reprezentowanej przez siebie dyscypliny nauki oraz wymagań (wynikających z prawa, z zawartej umowy oraz obyczajów akademickich) stawianych recenzentom w ramach danego typu postępowania.

Podejmując się sporządzenia recenzji, recenzent zobowiązany jest dokładnie zapoznać się z przedstawioną mu dokumentacją. Jeśli przedmiotem recenzji jest praca naukowa lub zbiór takich prac, po-

winien przeczytać je z uwagą w całości. Rzetelność recenzowania wymaga dobrej znajomości aktualnego stanu badań w danej dyscyplinie, posiadania w jej zakresie własnego dorobku oraz należytego rozumienia wymagań, jakie stawia autorowi recenzowanej pracy procedura, którego jest ona przedmiotem. Przygotowując recenzję, recenzent kieruje się literą umowy z podmiotem, który ją zamówił, a także przepisami prawa, o ile takowe określają powinności recenzenta. W szczególności, recenzent zobligowany do wydania opinii w kwestii nowatorstwa przedstawionej mu do oceny pracy naukowej lub projektu badawczego nie może uchylić się od wyrażenia swej opinii w tej sprawie oraz ewentualnej konkluzji negatywnej, gdy wymaganego przez prawo oryginalnego wkładu do wiedzy naukowej w recenzowanej pracy lub projekcie nie znajduje. Do obowiązków recenzenta należy również ocena stopnia samodzielności ocenianego dzieła, w tym ustalenie ewentualnych niejawnych zapożyczeń i tzw. plagiatów z innych dzieł. Odpowiedzialność recenzenta za wykazanie nadużyć w stosunku do cudzej własności intelektualnej, w tym plagiatów, nie jest zupełna. Niemniej jednak oczekuje się od niego, iż wykryje i ujawni tego rodzaju nadużycia, jeśli związane są one z pracami powszechnie znanych specjalistów w danej dziedzinie lub też niedawno powstałymi pracami, stanowiącymi istotny wkład do aktualnego stanu badań w tej dziedzinie. Ujawnienie nadużycia o charakterze plagiatu lub jakiegokolwiek innego nadużycia, na przykład fałszowania danych, wymusza negatywną konkluzję recenzji. Podstawowym wymogiem sprawiedliwości jest bezstronność recenzenta w formułowaniu ocen. Możliwa jest jednak procedura recenzyjna, w której zadaniem jednego z recenzentów jest wyłącznie krytyka prezentowanego mu dzieła, drugiego zaś wskazanie wyłącznie jego zalet. W takim wypadku z natury rzeczy nie może być wymagana od recenzentów bezstronność, lecz nadal obowiązuje ich uczciwość, wykluczająca złośliwość i formułowanie zarzutów w złej wierze, podobnie jak gołosłowne pochwały. Stopień wnikliwości recenzji, jej objętość, jak również niektóre jej cechy formalne oraz stylistyczne mogą być zdeterminowane przez panujące w danej dyscyplinie naukowej zwyczaje akademickie. Respektując te zwyczaje, należy jednak starannie odróżniać je od szeroko rozpowszechnionych złych praktyk. Przykładem dobrego zwyczaju, kultywowanego w wielu dyscyplinach, jest krótka, syntetyczna charakterystyka recenzowanego dzieła na początku recenzji. Przykładem złej, lecz szeroko rozpowszechnionej praktyki, jest bagatelizowanie usterek językowych recenzowanych prac.

5. SPÓJNOŚĆ I RZECZOWOŚĆ RECENZJI

Recenzja powinna być logicznie spójna i utrzymana w tonie rzeczowym, nie może być zdawkowa, a jej konkluzje powinny być jasne i jednoznaczne.

Recenzja powinna rzetelnie zdawać sprawę z treści i konkluzji recenzowanego dzieła czy też – odpowiednio – z zawartości recenzowanego dorobku naukowego, z działalności ocenianej instytucji itp., a także zawierać wyraźne i dobrze uzasadnione oceny poszczególnych składników przedstawionej recenzentowi dokumentacji, zwłaszcza zaś zawartych tam tez o charakterze naukowym oraz dezyderatów, w przypadku dokumentacji o charakterze wniosku. Recenzja nie powinna być zdawkowa, a pod względem objętości powinna mieścić się w przyjętych dla danego typu procedury standardach. Ponadto recenzja powinna kończyć się jasno wyrażoną, jednoznaczną konkluzją, a więc być pozytywna lub negatywna, chyba że procedura dopuszcza recenzje warunkowo pozytywne. Konkluzja recenzji powinna znajdować uzasadnienie w jej analitycznej części. Niedopuszczalne jest zwłaszcza wystawianie recenzji składających się głównie z zarzutów, lecz zwieńczonych konkluzją pozytywną. Podobnie niedopuszczalne są recenzje utrzymane w tonie emocjonalnym, jawnie nieobiektywne, a zwłaszcza złośliwe lub złożone z pochwał bez pokrycia. W przypadkach, gdy procedura recenzyjna dopuszcza poprawianie prac na skutek uwag recenzenta, recenzent może wydać opinię warunkowo pozytywną, domagając się wprowadzenia do pracy stosownych poprawek. W takim przypadku ma prawo, a jeśli tak stanowi procedura – również obowiązek powtórnej weryfikacji recenzowanego dzieła.

6. SUMIENNOŚĆ I DYSKRECJA RECENZENTÓW

Recenzję należy przygotować terminowo i dyskretnie, nie konsultując się z innymi recenzentami ani nie udzielając im informacji na temat swoich opinii i zamiarów.

Recenzja powinna być wykonana i przekazana zamawiającemu ją podmiotowi w terminie określonym w umowie, a w razie niemożności dotrzymania terminu, recenzent ma obowiązek skontaktować się ze zleceniodawcą i ustalić z nim nowy, możliwie nieodległy termin wykonania recenzji. W trakcie przygotowywania recenzji recenzent nie powinien dowiadywać się o personalia pozostałych recenzentów w tym samym postępowaniu, a jeśli mimo to wiedza na ten temat stanie się jego udziałem, nie powinien on w żadnej mierze konsultować swojej pracy z pozostałymi recenzentami, a zwłaszcza pytać ich o przewidywane konkluzje ich recenzji.

www.nauka.gov.pl